

KÜÇÜK ASYA*

Fatih Mehmet Berk**

Anadolu yarımadası, Küçük Asya (Asia Minor) olarak bilinmesine rağmen, sahip olduğu coğrafi ve iklimsel birliktelikten dolayı Roma İmparatorluğu bünyesinde birçok devleti ve vilayeti bünyesinde barındırmıştır. Bundan dolayı da ele alınırken, birçok kaynağa sahip, köprü vazifesi gören, önemli yolları bünyesinde barındıran, stratejik konumu olan bir ülke olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Küçük Asya, merkezi yükseklikte ve içinden nehirlerin geçerek denize ulaştığı ve geçerken de geçtiği vadileri verimli kıldığı, kurak platosu olan bir yarımadadır. Özellikle batı sahilleri, olağanüstü iklimi ve zengin topraklarıyla ilk çağlardan itibaren medeniyetin ve tarımsal zenginliğin beşiği olmuştur. Buna ilave olarak, yüzünü batı ülkelerine dönmüş olan Ege adaları ile doğu topraklarında yeşermiş, derin bir mazisi olan Babil ve Pers gibi. medeniyetler arasında doğal bir köprü vazifesi görür. Küçük Asya, merkezi bir nokta olan Konstantinople'e alternatifli olarak kuzey ve güney olmak üzere iki noktadan ulaşmayı sağlayan yollara sahiptir. Bu gerçek, arazilerin verimliliği ve mineral zenginliği ile de birleşince bu topraklara bu ayrıcalığı kazandırmış ve daha sonraki yıllarda Roma İmparatorluğu'nun en zengin bölgelerinden birisi olmuştur.

Küçük Asya'nın herhangi bir bölümünü Romalılar işgal etmeden önce, Romalı tüccarlar ve ticari gemiler Yunan ve Kyklad Ada'larında (Ege Adaları) geniş bir faaliyet alanı bulmuş ve bu bölge, antik dünyanın en işlek limanlarından birisi olan Delos başta olmak üzere tüccarlarla dolup taşmıştır. Çılgın bir kralın, krallığını Romalılara bırakması ve Küçük Asya eyaletinin ortaya çıkmasıyla birlikte, tüccarlar, satıcılar ve ticaretle uğraşan birçok sınıf kendi iş alanlarına uygun olabilecek verimli arazi bulmak için Küçük Asya'ya akın etmişler ve aşamalı olarak kuzeye ve güneye yayılarak etkinliklerini artırmışlardır. Bazı tarihçiler, Roma'nın siyasetinin şekillenmesinde ticari faktörlerin etkin olduğunu söylerler. İşadamlarının sayısının artmasıyla birlikte, bunların güvenliğini sağlama gereksinimi doğmuş ve muhtemelen de bunların şikâyetleri ve talepleri doğrultusunda M.Ö. I. yüzyılın ilk çeyreğinde Ege Denizi'nde vuku bulan korsan olaylarını bastırmak için farklı çabalara girişilmiştir.

---

* İngilizce'den çevirisini yaptığımız Küçük Asya adlı bölüm, Cambridge University Press tarafından 1924'te basılan, M. P. Charlesworth'ın "Trade-Routes and Commerce of the Roman Empire" adlı eserin 77 ve 96 sayfaları arasındaki "Asia Minor" adlı beşinci bölümdür.

** Okt., Fatih Mehmet Berk, Selcuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Öğretim Elemanı. fberk@selcuk.edu.tr

Yazılı kaynaklar, ticarete düzenli bir artışın varlığını teyit eder. Kendini kurtarıcı olarak ilan eden, Pontus kralı Mithradates'in kendi eyaletinde İtalyan vatandaşlarını katletme emri vermesiyle, bu rakam ürkütücü oranda 80.000'lere ulaşır. Buna rağmen, Mithradates yenildiği zaman, karşı konulamaz olan Pompeius'un orduları tarafından Mithradates'in bölgesinde yeni eyaletler oluşturulmuş ve İtalyanlar yeniden akın etmeye başlamışlardır. O dönemin ileri gelenlerinden birisinin ifadesine göre, bizim dönemizden önceki I. yüzyılda refahın en zirve noktasına ulaştılar. Aslında Pompeius'un ordunun başında olması kesinlikle Roma'daki etkin olan zengin sınıfın desteklemesine dayanıyordu ve Pompeius önceden olduğu gibi, şimdi de bu zengin sınıftan gelecek olan yeni imkânlara güveniyordu. Bu imkânlar, sadece yeni kurulan eyaletlerde değil, fakir yerli krallara ödünç para verilerek karlı bir işin yapıldığı birçok vassal krallıklarda da görülür. Fakat bu amaçla kurulan krallıklar, amaçlarına uygun olarak çok az hizmet ederler. Sınırların güvenliği, entrika şüphelerinden ve önemsiz çekişmelerden geçilmediği için imparatorlar, bu krallıklardan tamamen kurtulmak amacıyla nüfuz alanları eyalet statülerine devrederler. Bu, kraliyete verilen vergilerden kurtulma anlamına geldiği için, eyaletlere büyük bir avantaj sağlar. Fakat bu krallıkların güvenliği, doğu sınırları ile Roma arası iletişim ile sağlandığından dolayı yapılacak daha çok şey vardır.

Anadolu yarımadası, Doğu'da Asya kıtasından Armenia'nın yüksek ve çetin arazileriyle ayrılır ve tepelik olan Kappadokia ve Kommagene krallıklarını, Euphrates'in (Fırat) sularının uç kısmının kestiği Halys (Kızılırmak) ve Lykos (Çürüksu) nehirlerinin kaynaklarını bağrında besler. Güneye doğru gittikçe daha çok dağlık olmasına karşın, Kilikia ve Suriye'nin meşhur "Kapıları" diğer taraflara rahat bir şekilde geçilir. Tüm erişim ağları, açık bırakılan kuzey ve güney'in iki belirgin rotasını takip etmek zorundadır. Kuzeyde Halys ve Sangarius (Sakarya) gibi iki büyük nehir verimli arazilerin arasından akar ve ticari rotanın ana hatlarını çizer. Diğer önemli nehirler ise Ege'ye akan Hermus (Gediz), Kaikus (Bakırçay) ve Kayster (K.Menderes)'dir. İnsanlar, bu nehirler aracılığıyla Phrygia ve Galatia'dan sahil kesimine inebilmektedirler. Tatta gölü(Tuz gölü) ve etrafındaki tuzlu ovalarıyla birlikte soğuk ve çıplak bir arazi yapısına sahip olan Lykaonia ve Sarus (Seyhan Nehri) ve Kilikya nehirlerinin derin geçitlerinden geçip denize ulaştığı, güneydeki Taurus (Toros) Sıradağları, önemli ölçüde iletişimi engellemektedir. Roma

---

¹ Client Kingdom olarak ifade edilen bu kelime bir devletin başka bir devlete askeri işgal, ekonomik bağımlılık ya da resmi antlaşmalar yoluyla bağımlı hale gelmesidir. (ç.n.)

döneminde Asya,² sadece buğday ve meyve gibi ürünlerinin tarımsal zenginliği ile değil, aynı zamanda koyun ve sığırları, orman ürünleri ve maden kaynakları ile de tanınıyordu. Tüm bu kaynaklar, geçmiş zamanlarda daha da çoktu. Anadolu'yu çok iyi bilen coğrafyacı Strabon'a göre, önceki zamanlarda gelişmiş olup, son zamanlarda geçmişteki süksesini kaybeden, terk edilmiş madenleri ve işyerleri olan pek çok şehir vardı. Anadolu, tek bir ülke hâkimiyeti bünyesinde kendi kendine yetebilen bir ülkedir ve erken dönem kaynaklardan öğrendiğimize göre imparatorluğun merkezi Halys'in kuzeyinde Pteria³ şehri civarında yoğunlaşmıştır. Bu hesaba göre, Melitene' den (Malatya) kuzeye Mazaka' ya (Kayseri) doğru hareket eden ve Halys vadisine doğru yönelen ve Pteria'ya ulaşan kuzey yolu daha sık kullanılmıştır. Bu yol, buradan güneybatıya yönelir ve Sangarius vadisi boyunca dönerek dağlar üzerinden Hermus vadisine ve ilerleyen yıllarda Lydia krallığının merkezi olacak olan Sardis'e ulaşır. Fakat Lydia'nın yıkılmasıyla birlikte Miletus ve Ephesus şehirleri daha da bir önem kazanır ve yol Maeander vadisi üzerinden Laodikea⁴ ve Apamea (Dinar), Synnada (Şuhut) ve Pessinus'u⁵ geçip Ankyra'ya ve Melitene'ye ulaşır. Herodotos'un "Kral Yolu" diye tanımladığı yol, bu yoldur. Bu ana artere ilaveten, Bosphorus' tan (İstanbul Boğazı) karşı tarafa yapılan ticaret, tüm zamanlarda önemini koruduğu için Ankyra'dan çıkan ve Sangarius üzerinden Bosphorus'a ulaşan yol, her zaman önemini muhafaza etmiştir. Bir diğer çok eski ve sık kullanılan ara yol ise kuzey sahilinden başlar, Sinope ve Amaseia (Amasya) üzerinden Mazaka'ya ve daha sonra ise Tyana (Kemerhisar) ve Kilikya Kapıları'ndan Tarsus'a ulaşır. Anadolu'nun bu bölümünde pek çok dini merkez vardır ve bu yerler birçok kez yıllık toplantılara ve fuarlara ev sahipliği yapmış, doğal ticaret merkezleridir. Büyük İskender'in Anadolu'yu fethi ve Helenistik krallıkların çoğalmasıyla birlikte yeni bir rota oluşmuştur; kuzey yolu önemini kaybetmiş ve Küçük Asya'nın güney bölümü Seleucid İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiş ve bundan dolayı Apamea'daki eski yoldan başlayan Antiokheia⁶ ve Laodikeia Katakekaumene (Ladik) gibi Seleucid kentleri geçip İkonium'a(Konya) ulaşan ve daha sonra eski kuzey yolunun Kilikya Kapılarıyla kesişip, Tarsus'a ulaştığı yer olan Tyana'ya doğru kum çölüne yönelen ve Suriye'deki Antiokheia ve Euphrates'e kadar ulaşan bir yol oluşmuştur. Oluşan bu yol, tüm yollar içinde en önemli yol olma özelliğini kazanmıştır.

² Metinde birçok yerde geçen Asia kelimesi, Asia Minor'ın kısaltılmış şekli olup, Küçük Asya olarak tanımladığımız Anadolu'yu ifade eder.(ç.n.)

³ Yozgat'ın Sorgun ilçesi yakınlarında Şahmuratlı Köyü'nde ki antik kent.(ç.n.)

⁴ Lykos ırmağının güneyinde, Denizli İli'nin 6 km. kuzeyinde yer alan antik kent.(ç.n.)

⁵ Ana tanrıça Kybele'ye ithafen Sivrihisar İlçesi'nin Ballıhisar Köyü'nde kurulmuş antik bir kent.(ç.n.)

⁶ Yalvaç, Büyük İskender'in Komutanlarından Seleukos tarafından kurulan bir Pisidia kenti. (ç.n.)

Romalıların Asya'yı kontrol altına almaya başlayıp, yavaş yavaş yeni eyaletler eklemeye başlaması, var olan yollara yoğun bir trafiğin de eklenmesiyle birlikte, Romalılar doğu ve batı arasında gidip gelmeye başladılar. Prokonsül Manlius Aquilius, Ephesus'tan başlayıp Tralles(Aydın) üzerinden Laodikea ve Apamea'ya ulaşan Kral Yolu'nu geliştirir ve tamir ettirir. Ayrıca Antonius, Servilius Isaurikus ve Sulla gibi komutanların Kilikya'daki başarısız seferlerine neden olan korsan ve hırsızlara karşı önlemler alınır. Pompeius, Pontus Kralı Mithridates'i Pontus'un kuzeybatı bölgesinde kovalarken Kafkaslar'a sızar ve Hindistan'dan Oxus⁷ vadisine doğru akan ticareti öğrendiği Hazar Denizi'ni keşfeder. Armenia'ın yüksek bölgelerinden başlayan, Lykus vadisi ve Halys vadisi boyunca uzanan ve Komana'daki büyük dini merkeze kadar ulaşan eski bir yol vardır. Burada, Mithradates, Pontus'dan başlayıp Amaseia'ya kadar uzanan ticaret yolunu korumak için, kurmuş olduğu kurumların beş tanesini buraya inşa etti. Güneyde, Cicero'nun eyaletini ziyaret etmek için kullandığı Helenistik bir yol vardır; bu yol Tralles ve Laodikea boyunca uzanır, Apamea ve Philomelium'u (Akşehir) geçerek ordusunun kamp yaptığı İkonium'a (Konya) varır. Daha sonra ise Laranda (Karaman) ve Kybistra (Konya-Ereğli) üzerinden, meşhur kapılardan geçerek Tarsus'a varır. Cicero'nun hedeflerinden birisi de Pindenissus'un⁸ çete liderlerini ele geçirmek ve tepelik olan bu iç bölgede giderek daha da kötüleşen ve birbirini takip eden iç savaş sorunlarını çözmektir. Antony (Marcus Antonius), Amyntas adında Galatia'lı bir hükümdara ülkeyi sükûnete erdirmesi konusunda yetki vermesine rağmen, ülkeyi barış ve refaha erdirmek Augustus'a nasip oldu. Pisidia ve Isauria'nın birçok yerine Galatia ve güney kesimi korumak amacıyla koloni ve garnizonlar oluşturuldu ve bu yerleşim yerlerinin birbirleriyle ve denizle iletişimini sağlamak amacıyla askeri yol ağları kuruldu. Strabon, Selge civarında inşa edilen köprülerden bahseder ve muhtemelen de St. Paul, bu yollardan seyahat etmiş olmalıdır; İkonium, Lystra ve Laranda ile birleşir ve Augustus'un mil taşlarının da şahit olarak karşımıza çıktığı bu yollarda, Side'nin deniz limanları ve Apamea, Selge⁹ ve Kremna¹⁰ ile birleşir. O andan itibaren, ülke iyi yönetildiği için Likyalılar'ın veya Homonadalıların¹¹ ve Kliataelilerin nadir isyanları, geçici rahatsızlıktan öteye gitmeyen sorunlar oldular. Yol sorununda gözlemediğimiz durum ise, askeri birliklerin, Kuzey Suriye'den hareket etmesinin kolay olması ve Ephesus'tan hareket eden birisinin Orontes (Asi) nehri üzerindeki Seleukia'ya Kıbrıs üzerinden daha hızlı gitmesiydi. Nasıl ki bu olay, kara yolunun önemini azalttıysa, sınırların vassal hükümdarlar (Client Princes) tarafından yönetilen tampon devletler ile

⁷ Ceyhun veya Amuderya nehri olarak ta bilinen Orta Asya'nın en uzun nehri. (ç.n.)

⁸ Cicero'nun Kilikia valiliği sırasında fethettiği özgür Kilikia'lıların bir kenti

⁹ Antalya'nın doğusunda antik bir Pisidia kentidir. (ç.n.)

¹⁰ Burdur'a 45 km. uzaklıkta bulunan Bucak ilçesinin 25 km. doğusundaki Çamlık Köyü'ndeki antik kent. (ç.n.)

¹¹ Pisidia ile Isauria arasında, Seydişehir yöresinde bir ilk çağ kenti. (ç.n.)

korunmaya devam edilmesi, bu devletlerin muteberliğini aynı oranda azaltmıştır. Fakat yerel hükümdarlarla yaşanan ve birkaç yıl süren sorunlar, Parthia'nın büyüyen gücü, Kafkasya bölgesinden gelen ticaretin artan hacmi, düzenli bir şekilde korunması gereken sınır ihtiyacını ortaya çıkardı. Bundan dolayı da Flavian Hanedanına mensup Roma İmparatorları, Euphrates'e kadar olan tüm geçitleri Roma garnizonları ile denetlemek için krallıklarını eyaletlere dönüştürmeye karar verdiler. Pontus ve Lesser Armenia (Küçük Ermenistan) direkt olarak Roma hâkimiyeti altına girdiler ve Kilikia'nın iç bölgeleri eyaletin geri kalan bölgeleriyle ve Kappadokia ile birleştiler; Satala¹² ve Melitene'de güçlü bir garnizon kuruldu ve bu kurulan iki garnizon Vespasian tarafından yaptırılan bir yolla birbirine bağlandı. Samosata (Adıyaman-Samsat) ve Zeugma'daki geçitlere hâkim olmakla birlikte ve bu üst bölgenin kontrolünü ele geçirmek, tüm Euphrates'in Roma hâkimiyeti altına girmesi demektir. Kuzey yollarının tüm düzeni ilk kez Flavian Hanedanlığı zamanında oldu: Domitian'ın Asya'nın tüm yollarını tamir edip düzenlemesine rağmen, Vespasian adı bu bölgede daha çok geçer; Domitian'a ait bir yazıt, O'nun Galatia, Kappadokia, Pontus, Pisidia, Paphlagonia, Lykaonia ve Armenia Minor'ın tüm yollarını yeniden düzenlediğini kanıtlar. Nerva ve daha sonra gelen komutanlar süregelen işlere devam ettiler ve Pannonia¹³ temel askeri merkez olduğu için özellikle de Kuzey Yoluna daha fazla önem verdiler ve bu şekilde doğu sınırlarına en kısa yoldan takviye gönderme şansına sahip oldular. Nerva, iki güzide şehir olan Tavium¹⁴ ve Amaseia (Amasya) arasında bir yol inşa etti ve Halys üzerindeki bu tarihlerde yapılan bir köprü bu yolun önemini göstermektedir. Lykaonia'da Derbe ve Lystra arasındaki yolun Titus tarafından onarıldığını görüyoruz. Hadrianus'un da yolların bakımına önem verdiği yaptığı hizmetlerden anlaşılmaktadır; Apollonia ve İkonium yakınlarında ve ayrıca Gangra (Çankırı), Tavium¹⁵ ve Juliopolis'ten¹⁶ Ankyra'ya ulaşan yollarda Hadrianus dönemine ait mil taşlarının izlerini görürüz. Bu şehirlerden Tavium ve Juliopolis kentleri, Byzantium ve Pannonia'ya yönelen iki ana yolun çıktığı noktadır. Bu yüzden sınır güvenliliğine olan gereksinim, eski ihmal edilen kuzey yolunu tekrar gündeme taşımıştır.

Artık, bu çok sık kullanılan yolların kabataslak bir planını ortaya koyabiliriz; fakat unutulmamalıdır ki yolları eksiksiz anlatmak imkânsızdır ve

---

¹² Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı Sadak köyü sınırları içinde bulunan antik kent.(ç.n)

¹³ Pannonia Kuzey ve Doğusundan Tuna, Batısından Noricum ve daha yukarıda İtalya, Güneyinden Dalmaçya ve daha aşağıda Moesia eyaletleriyle çevrili olan Roma İmparatorluğu eyaleti. (ç.n)

¹⁴ Yozgat'ın 30 km batısındaki Büyüknefes köyünde yer alan bir Galat kenti.(ç.n.)

¹⁵ Bir Galat kenti olan Tavium, Yozgat'ın 30 km batısındaki Büyüknefes köyünde yer alır. (ç.n)

¹⁶ Juliopolis, eski Gordio Koume'ye verilen isimdir. Son Bizans devrinde ismi tekrar değiştirilmiş ve Basileon olmuştur.(ç.n)

birçok küçük yol göz ardı edilmek zorunda kalmıştır. Bizim asıl amacımız, ticaret ağında yaygın olarak kullanılanları vurgulamaktır. Güneyden başladığımız zaman, doğu'ya hareket eden her şeyin Ephesus'tan başladığını görürüz. Ephesus'un büyük limanı ve iskelesi sevkiyat için geniş bir alana sahipti ve karayolu ile gelen ticari ürünler Ephesus'ta toplandığı için Asya'nın en büyük ve en zengin pazarıydı. Ephesus'tan başlayan yol "zengin insanlarla dolu olan" Tralles'i geçip, Maeander vadisinden halkına geçim kaynağı olan, yumuşak boyalı yünü ile meşhur Laodikea'ya ve Asya'nın ikinci büyük pazarı olan ve İtalya'dan ürünlerin geldiği Apamea'ya, oradan da bir Roma kolonisi olan Pisidia'daki Antiocheia'ya geliyordu. Philomelium'dan güneye dönüp, iri yünlü koyunları ve yaban eşekleri için güzel meralara sahip olan Lykaonia ovalarında zikzak çizip İkonium'a ulaşır, Laranda ve Kilikya Kapıları üzerinden Tarsus'u geçip, Suriye'deki Antiocheia'ya veya dağların karşı tarafındaki Zeugma'daki Euphrates'e ulaşıyordu. Tüm bu ayrıntılardan anlaşılıyor ki, tüm güney yolu ticaret için zengin kaynaklarla dolu şehirlerden geçiyordu. Merkez yol olarak adlandırabileceğimiz bir sonraki yol, Hermus vadisine kadar uzanıp mükemmel ve zengin bir toprağı olan Sardis'i geçip, bir tarım şehri olan Philadelphia (Alaşehir) üzerinden mermer madenleriyle meşhur ve Roma'ya büyük oranda mermer ihraç eden Synnada'ya ulaşır. Yol buradan tüm Galatia'nın en önemli ticari kenti olan Sangarius nehri üzerindeki Pessinus'a doğru kuzeydoğu'ya yönelir. Buradan gelişmekte olan iki şehir Ankyra ve Tavium'a yönelir ve yolların ikiye bölündüğü şehirleşmiş olan bu bölgenin kavşağında bir kol güneye, Melitene'ye, diğeri ise kuzeye, Armenia ve Armenia'nın ilerisinden gelen ticaretin odak noktaları olan Nikapolis ve Satala'ya yönelir. Son olarak Nikomedia'dan başlayan ve hemen çatallaşan ve aşağı kolunun ticaretin yoğun olarak yaşadığı ve Plinius'un tüccarları koruması için imparatorlardan burada bir bölük kurmasını talep ettiği şehir olan Juliopolis'i geçip, Ankyra'daki merkez yol ile buluşur. Diğer üst kol ise, Klaudiopolis ve Krateia'yı (Gerede) geçip Pontus'un önemli şehirlerinden olan Amaseia'ya ulaşır ve böylece etrafındaki şehirlere göre bir üretim merkezi olan, at ve kereste ticaretinin yoğun olarak yaşandığı bir şehir olan Sinope'ye yakınlaşır. Sinope'deki ticaret, Nikopolis ve Satala üzerinden Armenia ticaretinin yoğun olduğu Komana'ya gelir. Bu yollar, ana doğu ve batı yolları olup, buna ilaveten bunlarla bağlantılı olan ara yollar da vardır. Örneğin, Sinope ve Tarsus arasındaki yol eski bir yoldur ve bu sıra dışı haline Asya önemli ölçüde daraldığı zaman dönüşmüştür. Bu güzergâh üzerinde Amaseia ilk önemli duraktı; buradan Tavium'a doğru uzanan bir sol kol ile dini bir merkez olan Komana ve Megalopolis üzerinden geçen muhtemelen de daha eski olan bir sağ kol uzanır. Muhakkak ki diğer önemli şehirler olan Ephesus, Sardis, Smyrna, Thyateira (Akhisar) ve Pergamum arasında iletişimi sağlayan yollar vardı. Pisidia'daki tüm Augustus kolonileri birbiriyle bağlantılıydı. Klaudius'un, İkonium ve çevre illere olan ilgisi bu bölgedeki iletişimi daha da artırmıştır.

Tüm bu var olan karayollarına ilaveten, deniz yolunun kara yoluna göre daha uygun ve ucuz olduğunu göz önüne almalıyız. Anadolu yarımadasında pek çok ulaşım elverişli nehirler vardır ve sahilleri limanlarla donatılmıştır. Sadece Yunan kolonileri ve kurumları yoktur, aynı zamanda şehirler Makedon, Seleucid İmparatorlukları ve Pergamum Krallığı tarafından inşa edilmiş ya da yeniden düzenlenmiştir. Örneğin Pergamum Krallığı, var olan ticari merkezi yeniden düzenlemiştir. Sadece önemli olanları değerlendirdiğimiz zaman kuzey sahilinde Trapezus (Trabzon), Pharnakia (Giresun) ve Sinope limanları vardır. Tüm bölgede kereste ticareti (ship- timber) yaygındır ve orman ürünleri, balık, tahıl ve yün bol oranda ihraç edilmiştir. Batıya doğru karşımıza şimşir kerestesi ile meşhur olan Amastris (Amasra) ve güzel bir limanı olan Herakleia (Karadeniz Ereğli) çıkar. Sangarius nehri ile Bithynia'ya kadar nehir üzerinden ulaşım sağlanabilir. Batı sahilinde birçok liman ve gelişmiş şehir vardır: Parion (Biga-Kemer köyü), Lampsakus (Lâpseki), Kyzicus¹⁷, Adramyttion (Edremit), Pitane (Çandarlı-çift limanlı bir kent), Mitylene, Antissa (Midilli Adası'nda bir kent), Myrina (Kalabaksaray), Elaia (Bergama-Zeytindağ) ve diğer üç büyük şehir Khios (Sakız Adası), Ephesus ve Smyrna. Bunlardan Ephesus (Efes) ve Smyrna (İzmir) Asya'nın en önemli şehirleridir ve Roma'nın imparatorluk döneminde geniş refah seviyesine ulaşmışlardır. Güney sahilinde Myra, Attaleia (Antalya), Side, Kelenderis ve Tarsus gibi limanlar ve sayısız küçük kentler vardır. Tüm bunlara ilaveten büyük ada şehri ve kalabalık nüfuslu Rhodes (Rodos) adası ihtişamını hiç kaybetmemiştir. Bu sahil kentleri arasında sürekli bir trafik akışı olmuştur. Küçük ticari gemiler, Kilikia bölgesinin Korykia¹⁸ safranını, Pamphylia bölgesinin reçineli sakızlarını, Ephesus'un istiridyelerini, Miletus'un yünlerini, Byzantium'un tuna balığını (tunny), Pontus'un kereste, balmumu ve alüminyum sülfatını (alum), İtalya ve Ege adalarının şaraplarını doğu ve batı arasında taşıyıp durdular. Bahsedilen özellikleri, Strabon'un direkt geçişi karşılaştırdığı deniz yolculuğunda uzaklıkları ölçerken ve πλους παρα γην ve Byzantium'un güneyinden, Sestsos¹⁹ ve Abydos'u²⁰ geçip, Karia sahiline inen deniz yolculuğundan bahsederken de anlıyoruz. Asya'nın güney ve batı sahili Mısır'dan Roma'ya uzanan yol üzerindedir ve üstelik gemiler meltem rüzgârının direkt yol alışı engellediği aylarda bu sahil boyunca yol alırlar. Bu hat, Mısır ve Suriye'den başlayıp Kilikia, Pamphylia ve Lykia

¹⁷ Kyzikos antik kenti, Balıkesir İli Erdek İlçesi sınırları içinde, antik dönemde Arktonnessos (Ayı Adası) ya da Arkton Oros (Ayılar Dağı) olarak anılan Kapıdağı Yarımadası'nın ana kara ile birleştiği kıstağın güney ucuna yakın kısımda, Erdek-Bandırma karayolu üzerinde, Erdek'ten 8 km. doğuda yer almaktadır. (ç.n.)

¹⁸ Silifke'ye 22 km uzaklıkta olan Cennet obruğunu çevreleyen ilkçağ ve erken ortaçağ kenti.(ç.n.)

¹⁹ Eceabat'a 4 km uzaklıkta, Yalova köyündedir. Akbaş limanının güneyinde kurulan antik bir kent(ç.n.)

²⁰ Çanakkale Boğazı'nın Anadolu yakasında, Nara Burnu üzerinde önemli bir ilk çağ kenti.(ç.n.)

sahilleri geçip ya Ege Adalar'ı üzerinden Philippi'ye ve böylece Egetia Yol'u (Via Egetia) karadan kullanılarak geçilir ya da Krete ve Kythera üzerinden Adriatik'e ulaşılır. St. Paul, Romalı bir komutanın gözetimi altında Kaesarea'dan²¹ Ephesus'a doğru giderken kuzeye doğru gitmekte olan bir Adramyttion gemisine binip Myra'ya uğramış, oradan da bir Alexandria teknesine geçip, Krete üzerinden İtalya'ya hareket etmiştir. Kral Herod, Karadeniz'deki Romalı General Agrippa²² ile buluşmak için Palestine'den deniz yoluyla hareket ederek Rodos, Kos ve Lesbos (Midilli Adası) adaları üzerinden Mytilene ve Byzantium'a varmıştır. Bu ziyaretlerin tam tersi istikamette seyahat edenlere dair de birçok örnekler vardır: Pompeius Pharsalia'dan başlayan seferinde Lesbos'a uğramış ve daha sonra sahile paralel olarak devam eden yolculuğunda Ephesus ve Kolophon'u geçmiş Rodos üzerinden Pamphylia sahilleri boyunca ilerleyerek küçük bir kent olan Kelenderis'e gelmiştir. Burada bir savaş konseyine katıldıktan sonra tekrar denize açılmış, Kıbrıs'ın doğu köşesini dolaştıktan sonra kestirmeden doğrudan Mısır'a ulaşmıştır. Benzer şekilde batıdan yola çıkan Antipater ve Piso, güney sahilleri boyunca yol aldıktan sonra Suriye'deki Seleucia'ya varmadan önce Kelenderis'te mola vermişlerdir. Bu yolun kullanıldığına dair en bariz kanıt Yeni Ahit'in "Elçilerin işleri" bölümünde geçer. Çünkü bu bölüm, olağan deniz yolculuklarından ve sade vatandaşın ve tüccarların karşılaşabileceği durumlardan bahseder. Herod ve imparatorluğa ait elçilerin, hem deniz sevkiyatı hem de bu bölgenin ticaretiyle ilgili anlatacağı çok şey vardır. Çünkü her ikisi de onların gözetimi altındadır. Sahilden batıya doğru akan bu deniz trafiğinde, Kilikia'lı bir halk olan Klitaelilerin isyanlarından en fazla etkilenenler, tüccarlar ve gemi sahipleri olmuştur. Fakat bu zor coğrafi bölgede tüm olanlara rağmen, ticaret gelişmiştir.

Roma'dan gelen haberlerin eyaletlere iletilmesi ve buralarda anlaşılmasında zaman çok önemli bir faktördür ve bundan dolayı da kesin bir rakam vermek imkânsızdır. Cicero zamanında bir mektubun en hızlı ulaşma süresi 47 gün olarak varsayılıyordu; Kybistra'da Cicero'ya bir mektup tam 50 günde ulaşmıştır. Fakat şartların gelişmesiyle birlikte ilerleyen yıllarda İmparatorlukta bu zaman dilimi giderek azalmış ve en az 1/5 oranına düşmüştür. Bundan dolayı da Gaius Caesar'ın Limyra'daki²³ ölüm haberi Pisae'de 36 gün sonra duyulmuştur. Kış mevsimi haberleşme alanında pek fazla engel teşkil etmediği için, Makedonya üzerinden geçen karayolu, özellikle de imparatorluğa ait kurye ve postacılar tarafından sürekli kullanılmıştır. Bu hizmetler için seçme askerler ve yaya haberciler görevlendirilmiştir. Bu imkânlardan sıradan tüccarlar yararlanamamıştır ve sahilten yürüttükleri daha yavaş olan güzergâhla yetinmek zorunda bırakılmışlardır. Karadan yapılan seyahatlerde Ephesus'ten Tralles'e yapılan seyahat 1 gün sürerken Laodikea'ya

²¹ İsrail'de antik bir liman kenti(ç.n.)

²² Agrippa Marcus Vipanius, Romalı general ve siyaset adamı (M.Ö.63–12). (ç.n.)

²³ Finike'nin 9 km kuzey doğusunda bulunan antik Likya şehirlerinden birisidir. (ç.n.)

yapılan seyahate 2 gün daha eklemek gerekiyordu. 4 ve ya 5 gün eklendiğinde Philomelium gözüktükten sonra 3 gün içinde de Ikonium'a ulaşıyordu. Ikonium'dan Mazaka ve Melite'ne üzerinden Euphrates'e ulaşmak için 18 gün eklemek gerekiyordu. Bir kişinin bahsedilen bu tüm yolculuğu tamamlayabilmesi için gerek at sırtında gerekse araba ile 30 güne ihtiyacı vardı. Bu yolculuk, yaya olarak yapılırsa bu süre 35 gün sürüyordu. İstisnai bir süratle imparatorluğa ait hızlı kuryeler bu güzergâhı 21 günde tamamlayabiliyorlardı. Zeugma'ya güney yolunu takip ederek yapılan yolculuk daha uzun sürüyordu. Sagalassus'tan (Burdur-Ağlasun) Apamea'ya yapılan yolculuğun tam bir gün sürdüğünü biliyoruz. Strabon, Mazaka'dan Kilikia Kapı'larına kadar sürecek olan süreyi 6 gün olarak tahmin eder. Fakat bunun ötesinde Sinope'den Phasis'e olan deniz yolculuğu 3 tam gün sürer ve bu konuda ki bilgi tam olarak değildir. Deniz yolculuğunda geminin sınıfı ve birçok limana uğrama gerekliliği ve hava şartları, süreyi uzatan nedenler arasındadır. Örneğin, kuzeye doğru seyahat ederken, Plinius'un da her zaman şikâyet ettiği Troad rüzgârları gemileri uzunca bir süre bekletmek zorunda bırakıyordu. Tüm bu olumsuzluklara rağmen, ne deniz yolculuğunun yoğun olmayışından, ne gemi sayısının azlığından ve ne de yoğun olmayan deniz trafiğinden bahsedemeyiz. Phrygia'da Hierapolis'teki mezar taşında yazan bir yazıta göre, bir tüccar Cape Malea'yı (Malea Burnu) 72 kez geçmiştir. Bu durum istisnai bir durum olmayıp, bunun gibi nice örnekler vardır.

Eyaletlerin kaynaklarına döndüğümüz zaman iki başlık altında incelememiz gerekir; maden kaynakları ve tarım ürünleri. Antik çağlarda Asya'nın batı kesimi krallarına zenginlik sağlamakla meşhurdu. Paktolos Çayı'nın kumlarının altınla dolu olduğu söyleniyordu ve Lydia kralının zengin hazinesi deyim haline dönüşmüştü. Hemen hemen antik çağ dünyasının ihtiyaç duyduğu her tür maden Asya'nın birçok bölgesinde bulunuyordu. Bulunan bazı maden damarlarının ve ocaklarının bugün tükenmiş olduğu bir gerçek olmasına rağmen hala devam eden birçok maden ocağı vardır. Vassal krallıklarda maden ocağı işletmeciliği imparatorlara aitti. Strabon, Kral Archelaus'un maden mühendislerinin onikse benzer bir taşı keşfettiklerini ve kontrolünün imparatorlara ait olduğunu belirtir. Bu konuda elimizde yeterli bilgi olmamasına rağmen, imparatorluğun ikinci yüzyılına kadar, maden işletmeciliği imparatorluk bünyesinde pek yaygın değildi. Anakaraya yakın ve sürekli iletişim halinde oldukları ve bizim çalışmamızın bir bölümünü de kapsadığı için Kıbrıs'tan başlamak daha uygun olacaktır. Bakırın ilk olarak Kıbrıs'ta bulunduğu ve adını buradan aldığı söylenir. Eski zamanlarda burada bakırla ilgili yapılan çalışmalara ve buradan pek çok bölgeye gönderildiğine dair yeterli kanıt vardır. Amathus, Soli ve Kurion'da bakır madenleri vardır ve Tamassos'taki ocak Strabon'a göre bitip tükenmez derecede zengindir. Bakırın yanında belli oranda gümüş, kurşun ve üstübeç (beyaz kurşun-white lead) Kıbrıs'ta bulunmuştur. Adadaki temel endüstri bakıra dayanmaktadır ve bu endüstri de kereste endüstrisinden büyük ölçüde faydalanmaktadır. Kıbrıs'ta

yoğun olarak işleyen atölye örneklerine ve onların ürettikleri yan ürünlere dair pek çok kaynak vardır. Şunu unutmamakta fayda vardır ki Kıbrıs, Akdeniz'de bakır madeninin bulunduğu en önemli yerlerden birisidir. Nasıl ki, Romalılar, kalayın kaynağı olan hem Gallaecia hem de Cornwall'i kontrol altında tutup tekel oluşturdularsa, Akdenizde'de Kıbrıs, tunç üretiminin yapıldığı nadir yerlerden birisi konumuna geçip, tekel oluşturmuştu. Bu maden ve kurşun her ikisinin de bulunmadığı bir yer olan Hindistan'a bolca gönderiliyordu ve bu şekilde Roma doğudan elde ettiği değerli taşlar ve baharatları ödeyebiliyordu. Aslında, böyle kar getiren bir yerde, Caesar'ın Herod'a Kıbrıs'taki maden ocaklarının gelirinin yarısını vermesi, asil bir davranış olarak addedilebilirdi. Kıbrıs'ta bulunan diğer değerli taşlar, kıymet arz edecek durumda değillerdi.

Anakaraya geçecek olursak bizim incelediğimiz Roma dönemine ait bölgelerde altın madenine dair bir iz yoktur. Bölgedeki madenler oldukça çok kullanılmıştır, öte taraftan Armenia'da Kaballa yakınlarında altın madeni ve Kolchis'te Suani'de altın ve gümüş olduğuna dair söylentiler, bu bölgeye olan ilginin sadece sınır bölgesi oluşturmak olmadığını, aynı zamanda yeni zenginlik yaratacak madenler aramak ve Hazar'dan Hindistan'a uzanan meşhur yola hâkim olmak olduğunu göstermektedir. Önceki zamanlarda Pharnakia civarında gümüş madenleri var iken, Strabon döneminde bu kaynaklar tükenmiş sadece demir kalmıştı ve bu yüzden tüccarların doğal yönelimi de keşfedilmemiş, bakır topraklar olan, yüksek arazi yapısına sahip kuzeydoğuya doğru yönelmek olmuştu. Bu olayları zihnimize canlandırdığımız zaman Nero'nun Kafkasya seferini daha iyi anlayabiliriz. Mysia'da Kisthene civarında bakır madeni bulunmuş fakat Strabo'nun ifadelerine göre kayda değer bir önem arz etmemiştir. Demir, Kappadokia'da Kerasus nehri civarında hala tedarik edilebilir durumdadır ve Pharnakia'nın yüksek yerlerinde, Andeira'da demir kaynağı vardır. Demiri madenini bakırla kapalı eritme sonucu elde edilen "oreichalcos" adıyla bilinen ürün, imparatorluk bünyesinde yüksek fiyata alıcı bulmuştur. Kibyra (Burdur-Göhlhisar) ve çevresi, demiri dövme işi ile ünlüdür. Kilikia'da Zephyrium (Mersin) civarında kurşun sülfat bulunmuş, tıbbi ve diğer amaçlara hizmet etmek amacıyla ihraç edilmiştir. Pompeiopolis yakınlarında kırmızı arsenik sülfat (kırmızı zırnık) çıkartılmış olup, Strabon, burada çalışan işçilerin acınası durumunu ilginç bir şekilde tasvir etmiştir. İş o derece tehlikeliydi ki, sadece köleliğe mahkûm edilen suçlular burada çalışıyordu. Atmosfer aşırı derecede zehirleyici idi ve iş temposunun ağırlığından dolayı 200'ün üzerinde işçi hastalık ya da ölüm sebebiyle ayrılmak zorunda kalıyor ve madendeki verimliliğin azalmasına neden oluyorlardı. Bu ifadeler, Diodorus'un benzer hikâyeleriyle karşılaştırıldığı zaman oldukça öğretici olabilir. İspanya'nın Lex Metallı Vipascensis adındaki bir maden topluluğu örnek olarak incelendiği zaman, Flavian Hanedanlığı ve sonrasındaki dönemde daha insancıl bir politika izlendiği görülür.

Kappodokia'da ki Argeus Dağı hem kendisi ve hem de etrafındaki komşuları için taş sağlayan bir dağdır. Komşusu Mazaka'nın birçok binasında

bu taşlarla inşa edilmiştir. Phrygia’da Synnada beyaz mermeri ile meşhurdur ve belli bir süre burada mermer çıkartılmıştır. Strabon’a göre, Romalıların kontrolü altındaki bu ocaklardan önceki dönemlere oranla daha büyük bloklar kesilmiş ve çıkartılan bu tüm sütunlar, denize olan uzaklığına rağmen Ephesus’a, oradan da Roma’ya gönderilmiştir. O döneme ait birçok şirde, bu olaya duyulan övgüleri gözlemleyebiliriz. Ariusia adasında da mermer bulunmuştur fakat Prokonnesus’da (Marmara Adası) bulunan mermer oldukça değerlidir. Prokonnesus yakınlarındaki Kyzicus (Balıkhisar), büyük oranda buradan gelen mermerler ile inşa edilmiştir. Marmara Adası’ndaki mermerler, sadece çevresine ihraç edilmekle kalmayıp, Kuzey Gaul’e de gönderilmiş ve hatta burada bulunan bir villa da Marmara Adası’ndan gelen mermerlerin izine rastlanmıştır. Karia’da mermer ocakları vardır ve buranın halkının mermer kesmeyi icat ettiğine dair bir efsane vardır. Galatia’nın sınırlarındaki Kappadokia’da oniks taşına ilaveten Archelaus’un madencileri yüzeyi fiğdişine benzeyen hançer kabzaları ve süsleme de kullanılan bir beyaz taş buldular. Kappadokia’da ayrıca çok değerli addedilen, bazen “Sinopik toprak” diye adlandırılan kırmızı bir toprak türü bulunmuştur. Sinopik, adını ihraç edildiği liman şehri Sinope’tan almıştır. Daha sonraları ise, Ephesus yolu kullanılmaya başlandıktan sonra daha çok yere ihraç edilmeye başlanmış ve iyileştirici özellikleriyle ün salmıştır. Ayrıca, bu toprağın daha düşük kalite de olanı Pontus’da bulunmuştur. Mat olduğu için İspanyollar tarafından pek tutulmayan “Specularis lapis” adıyla da bilinen bir mika taşı da çokça bulunmuştur. Aynı kentte Nero zamanında kristalize edilmiş alçı taşına benzeyen “Phengites” denilen yarı saydam bir taş bulunmuştur. Domitian, bu taşı bir revakin duvarlarında kullanmıştır. İspanya/Sisapo’da ki kırmızı kurşun ile kıyaslanmasına rağmen, Ephesus yakınlarındaki kırmızı kurşun, imparatorluğun en iyi kırmızı kurşunudur. Kolchis’ten ihraç edilen ise, diğer madenlerle karıştırılması sonucu kalitesini kaybetmiştir. Bileği taşı (whetstone), Kilikia’dan etrafa yayılmıştır ve Anadolu’nun bazı bölgelerinde, bu bahsetmiş olduğumuz taşlardan daha az değerde olan taş izlerine de rastlanmıştır.

Toprağın altında yatan zenginliklere ilaveten, Asya’nın tarımsal zenginliği muazzamdır. Karadeniz’in güney sahili boyunca Pontus ve Bithynia’da, kereste ticaretinde önemli rol oynayan, ayrıca bazı türleriyle mobilya sektöründe zenginlerin evlerinde masa olarak karşımıza çıkan meşe, akağaç, köknar ve karaçam ağaçlarıyla dolu geniş ormanları görebiliriz. Güneyde de, bir zamanlar Kilikyalı korsanların denizde dolaştıkları, küçük fener gemileri için uygun olan, gemi keresteleri mevcuttur. Hatta “phaselus” adını verdikleri bir tekne, adını Likya sahilindeki bir kentten alır. Balmumu, Kytorus ve Amastris civarından gelir ve Strabon, Euxine’nin (Karadeniz) ormanlık olan yüksek yamaçlarında yaşar. Pitya kentinde çam ağaçlarını görebiliriz. İda Dağı (Kaz Dağı) eteklerinde çok fazla ağaç kesimi yapılmıştır. Mykale Dağı’nın da (Dilek Dağı) ormanlık alanlar vardır. Argaeus Dağı (Erciyes Dağı) etrafındaki bazı bölgeler istisna tutulmak şartıyla, ormanlık alanların

olmadığı bölgeler, Kappadoika ve Lykaonia vadileridir. Anadolu Yarımadası'nın iklimi, zeytin ekimi için oldukça uygundur. Yunanlılar, Batı Anadolu'ya gelmeden önce, buranın nehir vadilerini, zeytinin ana vatanı olarak nitelendirmek doğru olmaz. Ayrıca, Melitene'de, Phanaroea civarında, Pisidia bölgesinde Side ve Aspendus'un yüksek tepelerinde de zeytin yetiştirilmiştir. Selge'den ihraç edilmeye başlayınca, buradaki üretim daha da artmıştır. Son olarak Synnada vadisinde de zeytin yetiştirildiğini görüyoruz. Elimizde Kyklades üzerinden Roma'ya giden zeytin tüccarlarına veya "oleari" ile uğraşanlara ait kayıtlar vardır.

Hemen hemen her bölgenin kendine ait bir şarabı vardır. En meşhurları ise güneybatı sahilinin ve bu sahile yakın olan adaların şaraplarıdır. Küçük bir ada olan Arisua'nın en iyi şarabı ürettiği söylenir. Metropolis, Tmolos, Knidos²⁴ ve Smryna'nın şarapları hep takdir edilmiştir. Samos Adası'nda hiç şarap üretilmemesi oldukça şaşırtıcıdır, Ephesus'a ait şarap gibi beğenilmez ve Strabon'a göre Mesogis şarabı baş ağrısı yaptığı için Plinius tarafından küstahça reddedilmiştir. Fakat Philadelphia civarında tarımsal bir kent olan Mysia'da ve Sardis'in verimli topraklarında üzüm asmaları yetiştirilmiş ve Priapus ve Lampsakus'un üzüm bağları ön plana çıkmıştır. Pisidia'da Ambleda²⁵ şarabı hastalara iyi geldiği için birçok yere ihraç edilmiştir ve Laodikea Katakekaumene'nin ağaçsız ovaları en güzel şarapları insanların hizmetine sunmuştur. Sinope ve Themiskyra'nın (Samsun- Terme) etrafındaki Pontus'un tüm kuzey alanı meyve yetiştiriciliği için oldukça geniş bir alandır ve üzüm asmaları da bu yetişen ürünler arasındadır ve hatta Phanaroea ve Melitene gibi daha doğu noktalarda bile izlerine rastlanmıştır.

Muhtemelen Anadolu'nun tüm bölgeleri içinde en değerli olan bölgesi Sinope ve Trapezus gibi önemli limanları olan Pontus'tur. Sinope, yüzyıllardır ticaret merkezi olmasıyla ün salmıştır. Kıyı boyunca var olan birçok su ürünü zenginliğini bünyesine katmış, birçok lezzetli ürünün yanı sıra, Byzantium'da olduğu gibi, tuna balığından burada da lakerda yapılmıştır. Kereste ihtiyacını karşılayan ağaçların yanı sıra üzüm asmaları ve zeytin bolca üretilmiş olup, üzüm, elma, armut ve kiraz gibi pek çok meyve ağacı da bu bölge de yetiştirilmiştir. Hatta kiraz fideleri damak zevkine düşkün olan Lucullus tarafından yetiştirilmek üzere İtalya'ya götürülmüştür. Fındık ve benzeri türdeki olanlar o derece çok yetiştirildi ki bazı durumlarda yoldan geçen yolcular rahatlıkla toplayabiliyorlardı. Aslında deniz kenarının verimli arazileri her zaman işgalciler için cazibe merkezi olmuş ve yoğunlukla karşılaştığımız savaş ve göçlerin ana nedeni olmuştur. Sinope'nin etrafında Kappodokika ve

²⁴ Knidos önce bugünkü Datça ilçe merkezinin 1,5 km kuzeydoğusunda Dalacak burnu üzerindeki Burgaz mevkiinde kurulmuştu. Sonra Yarımada'nın batı ucundaki Tekir Burnu üzerine taşındı. (ç.n.)

²⁵ Anadolu'da Beyşehir gölü ile Seydişehir arasındaki Kızılca'nın güneyinde yer alan Asar dağında bir şehir. (ç.n.)

Pontus'un geri kalan bölgelerinde eşine rastlanmayan yumuşak bir yüne sahip olan koyunlar, büyük baş hayvanlar, kazlar ve ördekler oldukça meşhurdur. Arıcılık, burada yaygın olarak uygulanmış ve Pontik balmumu bu bölgeden farklı amaçlar için ihraç edilmiştir. İspanya'da bazı kabilelerin haraç olarak koküs vermesi gibi, bu bölgede komşu bir kabile, haraçlarının bir kısmını balmumu olarak ödemiştir. Tıbbi amaçlı kullanılan reçine bitkileri, sakız ağaçları, sümbül yağı bu bölgede yetiştirilmiştir. Sonuç olarak özetleyecek olursak, bu bölgede yetişen ürünlere ilave olarak, bu bölge ticari bir merkez olduğundan dolayı Armenia ve Kolkhis'ten gelen ürünler ya deniz yoluyla ya da kara yoluyla bu bölgeden geçmiştir. Kilikia'nın güneyi bir zamanlar korsanlara gemileri için kereste sağlayacak derecede zengin ormanlara sahipti. Günümüzde ise yaban domuzu ve geyik avı için avcılara mükemmel bir alan oluşturmaktadır. Fakat bu bölgenin en önemli ürünü, Korykus Dağı civarında yetişen, Roma ve İtalya'ya sadece çeşni ve tıbbi amaçlı değil aynı zamanda parfüm yapımı için gönderilen safrandır. Pek çok çeşit mısır ve kızıl buğday burada kendileri için uygun topraklar bulmuşlardır. İncir, zeytin, hurma ve üzüm asması burada oldukça verimli bir şekilde yetiştirilmiş ve Kilikya lahanası çok meşhur olduğu için, tohumu İtalya'ya götürülmüştür. Kayalıklı ve girintili çıkıntılı bir sahile sahip olan bu bölgede, birçok ticari gemi, buranın limanlarına giriş çıkış yapmış ve çoğunlukla bölgenin reçine bitkilerinden elde edilen merhem ve sakız türü ürünleri taşımışlardır. Pisidia ve Kilikia bölgesinde yetişen süsen çiçeğinden elde edilen sakız, kara buhur, mor renk elde etmede kullanılan koküs ve Phaselis'te üretilen gül parfümü ihraç edilen ürünlerden birkaçıdır. Selge'nin etrafındaki bölge verimli arazileriyle meşhurdur. Zeytini oldukça iyidir. Süsen çiçeğinden elde edilen merhemden oldukça övgüyle bahsedilir. Buranın tepelik arazileri keçi üretimine uygundur ve keçi kılından çorap, tayt, çok sıcak tutan "kilikium" adı verilen ve Augustus zamanında çokça İtalya'ya ihraç edilen kışlık palto vb. ürünler elde edilmiştir. Tarsus, çadır üretimi ile meşhurdur. Hatırlanacağı üzere St. Paul profesyonel bir çadır imalatçısıydı.

İçinde barındırdığı medeniyetinin geçmişi, geçmişte ve günümüzde gelişen birçok şehre sahip olması, tarımsal zenginliği, sanayisi ve zengin nüfusuyla ününe ün katan, Asya'nın bir eyaleti olarak bilinen Anadolu, Roma İmparatorluğu'nun en önemli alanlarından birisidir. Anadolu'nun birkaç şehri Roma İmparatorluğu'nun kült merkezi olmakla onur duymuşlar ve bu bereketli topraklar "Anadolu'nun başrahibi olma unvanını" almak için birbirleriyle rekabet ederek her biri kendi adayını çıkarmıştır. Deniz sahilleri deniz ürünleri açısından hayli zengindir. Linon'dan gelen kabuklu deniz ürünleri dünyanın en lezzetlileridir. Ephesus'un istiridyesi gurmelerin gözünde hayli değerlidir. Anadolu'nun sahilleri "purple fishery" olarak adlandırdığımız kraliyet için önem arz eden erguvan rengini elde etmede kullanılan deniz ürünleri ile de ünlüdür. Sardis civarındaki ovalar oldukça bereketli olup, Strabon sık sık buranın topraklarının bereketliliğine vurgu yapar. Ayrıca, bu bölgenin ovaları

ve bayırları hayvancılık için otlatmaya uygundur. Milesia koyunlarının yünü hep talep edilen bir yün türü olmuştur. Laodikea yünü en iyi olarak ortaya çıkmasından sonra kalite olarak üçüncü sıraya düşmüştür. Bu şehir, adını yünlü elbise üretimiyle duyurmasından sonra North Gallia dokumacılarıyla yarışır hale gelmiştir ve buradan gelen dokuma tezgâhları sayesinde Nervian cloak (kaban) diye adlandırdığımız giysileri taklit etmeye başlamışlardır. Nerenin yünü iyiyse bilin ki mutlaka oranın kumaş boyama sektörü de oldukça gelişmiştir ve bundan dolayı da yünü rafine etmek için belli kökler kullanılır ve koküs boyası uygulanır. Hierapolis'in suyu, murex (dikenli salyongoz) ve koküs gibi kökboyaları yüne katıldığında eşit parlaklık sağlama da oldukça etkindir. St. Paul'un Yunanistan'de tanıştığı Lydia adındaki bir kadın, Thyateira'ya bir "erguvan satıcısı" (purple seller) olarak geldiği zaman, Thyateira kenti, kraliyet için asil bir renk olan mor renkli ürünleri satan meşhur bir kent oldu. Plinius, en iyi yermantarlarının Asya'dan özellikle Mytilene ve Lampsakus²⁶ civarındaki bölgeden geldiğini ifade eder. Bu bölge ayrıca bünyesinde reçine taşıyan ağaçlarla da dolu olup, Pergamum kralları bu tür ağaçları burada yetiştirmek için çaba sarf etmişlerdir. Bu yüzden bu bölgenin sarımsabır (aloe) ve elmalarına değer verilmiş tonlarca incir ve diğer meyveler kurutulmuş ve konserve edilerek İtalya'ya ihraç edilmiştir.

Son olarak Anadolu'nun değişken popülasyonu hakkında bir şeyler söyleyebiliriz. Sahil kesiminde oturan halkın alışılmadık derecede ticarete ilgisi vardı ve Roma İmparatorluğu bünyesinde bu özelliğini uygulamak için olağanüstü bir imkâna sahip oldu. Kıvrak zekâları, uyumlu karakterleri, iyi eğitimleri ve düzgün konuşmaları ile hızlı bir şekilde kozmopolit bir topluluğa sahip olan Roma'ya ayak uydurdular. Doktorları emsalsizdir; bir doktor isminin azat edilmiş Yunanlı bir köleden olması oldukça şaşırtıcıdır. Onların nitelikleri onların yüksek mevkilerde görev almasına neden olmuştur. Yunanlı doktorların sadece imparatorluğa ait mahkemelerde veya Erken Dönem İmparatorluğun vazgeçilmez azatlı kölelerinde görebilmemiz bu gerçeğin farkına varabilmemiz için yeterlidir. Josephus'a göre, Anadolu'da özellikle İonia bölgesinde, önemli oranda Yahudi yerleşimi vardır. Bu gözlemi, Yeni Ahit'in Resullerin İşleri adlı bölümünde, ticari amaç için yola çıkan Thyateira'lı Lydia ve Pontus'lu Aquila'nın seyahatlerinde, uğradıkları her şehirde sinagog ile karşılaşmalarından anlayabiliyoruz. Zengin şehirlerle dolu, bu tür gelişmiş bir bölgede, esnaf loncaları yerel politikada önemli rol oynar. Buna en güzel örnek gümüşçü olan Demetrius ve arkadaşlarının çıkardığı kargaşadır. Hatzfeld'in olağanüstü makalesinde, bizim dönemimizin birinci yüzyılında Anadolu'da ikamet eden İtalyan tüccarlar ya yerel rakipleriyle girdikleri rekabetin getirdiği stresten dolayı çekip gitmişler ya da birleşmek zorunda kalmışlardır. Fakat bu ticaretin azaldığı anlamına gelmemelidir. Plinius, Bithynia'ya gittiği zaman burada

---

²⁶ Çanakkale Boğazı'nın Marmara Denizi yanındaki girişinde, Anadolu kıyısında ilk çağ kenti.(ç.n.)

görmüş olduğu ekonomik çöküntünün nedenlerini, bölgenin dengesizliğinden ziyade Bithynia'ya da ki yetkililerin duyarsız ve savurgan harcamalarına bağlamıştır. Birinci yüzyılın sonlarına doğru Roma İmparatorluğu'nun doğusunda tedrici bir değişiklik gözlemlendi. İtalyanların yerine büyük çapta yerel tüccarlar ticarete el atmaya ve hatta İtalya'da ve Roma'da yerleşmeye başladılar. Sahip oldukları kayda değer adaptasyon becerileri ve kendi ırklarını ön plana çıkarmama gayretleri, İtalyanlara göre daha iyi olduğu için başarılı olmaları insanları şaşırtmamalıdır. Hiciv yazarları bunların her yerde olmalarını sert bir şekilde dile getirmişlerdir. Bu gelen rüzgârla birlikte, yanlarında kuru erik, incir ve mürdüm eriği (damson) getirmişler ve yerleştikleri yerde gelişmişlerdir. Hatta başkentün ötesine de uzanarak, kuzeybatının vadilerine doğru mücevherat, süs eşyaları, kaliteli işçilik ve lüks tüketim araçlarıyla birlikte yönelmişler. Moguntiakum'da, Nikomedia'dan getirilmiş Bithynia eserlerine rastlayabiliriz. Bithynialılara ait izlere bazı yazıtlarda da rastlanır. Burdigala'ya döndüğümüz zaman, Helvetiiler arasında Lydialılara ait bir kuyumcuya rastlayabilirken, ülkenin diğer bölgelerinden Kappadokialılar ve Karialılara ait olanlara da rastlayabiliriz. Hatta Britanya'ya kadar uzanmışlardır ve Lindum'da Asyalı Yunanlılara ait bir yazıt ele geçmiştir. Her şehirde doktorlarını görebiliriz. Gidişat tersine dönmeye başladığı zaman, artık eyaletler Romalılar tarafından sömürülmeyecek duruma gelmiş fakat Roma İmparatorluğu, nasıl sömürgecilik yapıldığını bu halklara öğrettiği için, onlar, artık Roma'yı sömürmeye başlayacaktı. Ele geçirilen Yunanistan, kendisini fethedenin edebiyatından daha fazla fatihini tutsak aldı.

